

УДК 373.1:140

Кузьменко В. В.*

**ТРУДОВА ТА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА ПІДГОТОВКА ШКОЛЯРІВ
В УКРАЇНІ В 50-Х – 80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ**

На основі вивчення й аналізу законодавчої бази розглянуто зміну підходів до трудового й виробничого навчання та до формування в учнів знань та уявлень про професії як продукту теоретичної та практичної діяльності школярів. Наголошено, що для 50-х – початку 80-х років були характерними пошуки перебудови навчальних планів та програм загальноосвітньої школи на основі восьми та десяти років навчання в школі. У цей період приділялася значна увага трудовому та виробничому навчанням дітей. Показано складний шлях становлення одинадцятирічного навчання школярів. Цей період характерний тим, що випускники середньої школи мали бути оволодіти знаннями з основ наук і трудовими навичками для роботи в народному господарстві та наблизитись до оволодіння вибраною професією.

Ключові слова: трудове й виробниче навчання, профорієнтація, навчальний процес, матеріально-технічна база, навчальні плани та програми.

Глобальні проблеми науково-технічного прогресу людства вимагають широкого залучення молодшого покоління до профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах, оскільки завдяки отриманим знанням у дитини формується ставлення до самої себе з погляду її професійної здатності. Вимоги суспільства до змісту, обсягу й рівня науково-технічної та трудової підготовки учнів протягом всієї історії розвитку людства постійно змінювалися. Кожен історичний період вимагав сформованості в особистості певної картини світу, яка відповідала б реаліям науково-технічного і соціального розвитку. Тому питання формування у школярів світоглядних уявлень про різноманітні професії та вимоги до професіоналів завжди були в центрі уваги освітнього процесу.

Профорієнтаційна робота в загальноосвітній школі складається з ознайомлення учнів із різними напрямками людської діяльності в процесі вивчення окремих навчальних дисциплін, і насамперед трудового навчання. На це вказують у своїх роботах, присвячених різноманітним аспектам освітньої системи, А. Вихрущ, М. Грищенко, М. Гриценко, Н. Слюсаренко, Д. Тхоржевський, М. Ярмаченко та ін. На жаль, окремого дослідження, пов'язаного з особливостями профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх школах України 50-х–80-х років ХХ століття, коли система освіти країни перебувала на етапі пошуку оптимальних шляхів розвитку трудової й профорієнтаційної підготовки школярів, ще не проводилось. Це і стало метою нашої статті.

Для 50-х – початку 60-х років були характерними питання трансформації навчальних планів і програм загальноосвітньої школи на основі розроблених загальнопедагогічних і методичних основ змісту освіти восьмирічної та середньої школи. Ці зміни в змісті освіти відбито в «Законі про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958 р.). У ньому зазначено, що ліквідовано безграмотність населення, що повну середню освіту стали давати «середні загальноосвітні трудові політехнічні школи з виробничим навчанням». У них школярі отримували протягом трьох років навчання середню освіту й вибрану ними професійну підготовку, а в основу навчання поклали тісний зв'язок навчання з працею. Таке рішення прийнято з огляду на те, що головним недоліком загальноосвітньої школи того часу був «певний відрив навчання від життя, слабка підготовленість тих, хто закінчує школу, до практичної діяльності» [1, с. 6].

У Законі визначався перехід з 7-річного на 8-річне обов'язкове навчання. Із 1959-1960 навчального року планувалося розпочати організацію різних типів повних середніх шкіл і закінчити її протягом 3-5 років. Радам Міністрів СРСР та союзних республік пропонувалося здійснити заходи зі зміцнення матеріальної бази шкіл і надання учням старших класів середніх шкіл навчальних місць для проходження

*© Кузьменко В. В.

виробничого навчання й виробничої практики згідно з вибраною професією. Повна середня освіта молоді, починаючи з 15-16-річного віку, відповідно до «Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» мала здійснюватися на основі поєднання навчання з продуктивною працею [1, с. 6]. Аналіз прийнятого Закону засвідчує, що він направлений на подальший розвиток освітньої системи на основі значного розширення обсягу змісту шкільної освіти та її профорієнтації та професіоналізації.

На основі цього Закону Верховна Рада Української РСР прийняла свій Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР», який зокрема визначив основні напрямки та завдання розвитку загальноосвітньої школи в УРСР. Цим Законом, починаючи з 1959-1960 навчального року, протягом трьох років запроваджувалась загальна обов'язкова восьмирічна освіта для дітей і підлітків від 7 до 15-16 років. Її мала бути забезпечити неповна середня загальноосвітня трудова політехнічна школа. Навчання мало здійснюватися рідною мовою на основі поєднання навчання з продуктивною працею, а школа мала бути «прищеплювати учням любов до знань, до праці, повагу до людей праці» [2, с. 8].

Після виходу Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» у республіці виникла об'єктивна необхідність зміни змісту шкільної освіти. Вона здійснювалась різними шляхами – через створення нових навчальних планів або внесення в них змін, створення нових програм з усіх чи окремих предметів, внесенням змін у зміст окремих програм тощо.

З метою подальшого вдосконалення практичної підготовки учнів до життя Міністерством освіти УРСР направлено всім завідувачам облвно, райвно, директорам шкіл лист № 07-406 «Про організацію літньої с/г практики та дальше розгортання суспільно корисної праці в сільському господарстві учнів шкіл УРСР», де сказано, що з метою наближення школи до життя запроваджено обов'язкові літні навчально-виробничі роботи для учнів 5-6 класів на шкільній ділянці та в колгоспі, а також літню навчально-виробничу практику для учнів 8-9 класів у сільському господарстві [3]. Вибір таких об'єктів праці не був випадковим, оскільки проблему вдосконалення практичної підготовки учнів через запровадження суспільно корисної праці найбільш просто вирішити саме в сільському господарстві. По-перше, це вимагало меншої підготовки, по-друге, було більш безпечним, а по-третє, у цій галузі народного господарства завжди відчувався брак робочих рук тощо.

Запровадження суспільно корисної сільськогосподарської праці передбачало внесення відповідних змін у навчальні плани загальноосвітньої школи. Одним із перших таких планів став навчальний план дослідної середньої школи з 11-річним курсом навчання, призначений для сільських шкіл. Його було введено в багатьох школах України в 1958-1959 навчальному році з метою підготовки до переходу на 11-річне навчання. Він передбачав поглиблену підготовку школярів до роботи в сільському господарстві за рахунок уведення курсу «Основи сільськогосподарського виробництва» та збільшення кількості годин на літню практику [7, с. 22].

Дещо згодом Міністерство освіти УРСР розробило нові навчальні плани і програми для всіх типів шкіл. Особливо значні їх зміни відбулися в середній загальноосвітній школі. Для того щоб шкільні вчителі могли легко орієнтуватися в нових планах і програмах, управління шкіл Міністерства освіти УРСР підготувало до них роз'яснення. Так, у навчальних планах 1959-1960 навчального року Міністерство виділяло приблизну кількість годин на суспільно корисну працю учнів 1-10 класів та роз'яснювало, що в школах із виробничим навчанням ці години можна було використовувати для виробничого навчання. Серед інших роз'яснень було таке: практичні заняття в майстернях проводити «здвоєними уроками по півріччях: одне півріччя в майстерні по металу, друге – у майстерні по дереву» [14, с. 3]. Для дівчат – учениць 5-7 класів – замість уроків у столярних майстернях вводилось домоводство. Для хлопців уроки домоводства в 1959-1960 навчальному році не запроваджувались [14].

Роз'яснення щодо термінів запровадження нових навчальних планів і програм детально описано в доповідній записці Міністерства освіти УРСР Раді Міністрів УРСР «Про навчальні плани для шкіл УРСР на 1959-1960 учбовий рік», де зазначено, що з 1 вересня 1959 року в усіх 1-6 класах запроваджуються нові навчальні плани і програми, 7-8 класи будуть навчатися за перехідними планами, а 9-10 – за чинними. Тому учні, які навчалися в 8 класах, будуть закінчувати 11-річну школу. У доповідній записці звернуто також увагу на таке: новим навчальним планом тижневе навчальне навантаження 1-4 класів зменшено на 1,5 години, 5 – на 3,5 години, 6 – 2,5 години, 7 – 3 години, 8 – 3,5 години, 9 і 10 – по 1 годині; у навчальний план введено курс «Домоводство», години суспільно-корисної праці в позанавчальний час, навчально-виробничу практику по 2 тижні у 5-8 класах, а в 9 – 4 тижні; на виробниче навчання у 9-10 класах відведено по 3 години (1-2 години на теоретичне навчання, а решта – на практичне) [3].

На виконання вимог Закону, починаючи з 1960-1961 навчального року, в УРСР зміст освіти було змінено, адже введено замість семирічної обов'язкову восьмирічну освіту [3]. Подовження на один рік терміну обов'язкового навчання в школі надало можливість збільшити об'єм знань учнів, а отже й підготувати школярів до отримання професій, необхідних народному господарству. Можливість вибору професій в учнів була обмеженою. Вони могли освоїти тільки ті професії, які були в школі.

Незважаючи на те, що Міністерство освіти УРСР розробило нові навчальні плани і програми для всіх типів шкіл, стабільності в них не було, адже постійно запроваджувалися певні зміни. Так, наказом Міністерства освіти УРСР № 131 від 29 вересня 1959 року «Про збільшення в V-VII класах годин на практичні заняття» в кожному з 5-7 класів на 1959-1960 навчальний рік збільшено час, що відводився на практичні заняття, на 22 години за рахунок відповідного зменшення годин на суспільно корисну працю. Ці години відводились на практичні заняття на навчально-дослідних ділянках із такого розрахунку: у першому півріччі – 10 годин, у другому – 12 [10, с. 18-19].

Зміни змісту шкільної освіти так чи інакше стосувалися всіх навчальних дисциплін. Вони були пов'язані або із запровадженням нових навчальних програм, або зі змінами, які вносили в старі програми, або із застосуванням нових форм, методів і засобів навчання, або з новими завданнями навчально-виховного процесу. Так, у річному звіті про роботу шкіл Херсонської області за 1958-1959 навчальний рік сказано, що для покращення викладання фізики ставилося завдання домогтися від учителів фізики повного виконання всіх практичних робіт та проведення екскурсій згідно з програмами; необхідно було більше використовувати в навчально-виховному процесі кіно, фільмоскопи, проектори тощо; збільшити питому вагу самостійної роботи учнів та виховувати в них повагу і любов до технічної літератури та творчості. На жаль, виконати зазначені завдання вчителям було нелегко, оскільки не було належного навчально-методичного й матеріального забезпечення навчально-виховного процесу.

У той самий час загальноосвітня школа України не стояла на місці, а постійно розвивалася. Як уже зазначалося, у 1960-1961 навчальному році в республіці замість семирічної освіти введено обов'язкову восьмирічну. Відповідно змінився не лише зміст шкільної освіти, а й форми і методи навчання. Наприклад, у початкових класах збільшилась кількість екскурсій на природу й на виробництво, бесід на тему праці і трудового подвигу. Це посилювало увагу дітей до навколишнього життя, зміцнили зв'язок із ним. Цьому сприяло також залучення учнів до самостійного складання задач на основі спостережень за життям класу, колгоспу тощо [3].

Постійне внесення змін у зміст шкільної освіти призвело до появи нових і нових навчальних планів, однак вони не завжди втілювалися в життя. Так, незважаючи на те, що вже на початку 1964 року було складено і затверджено наказом Міністра освіти УРСР № 27 від 25 лютого 1964 року навчальні плани на 1964-1965 навчальний рік, що в них ураховано всі необхідні зміни, вони так і не були впроваджені в життя. Цими планами передбачалося вивчення в період навчання школярів з 1 по 11 клас 25 предметів,

проходження учнями 5-7 і 9-10 класів навчально-виробничої практики та проведення факультативних занять у 9-11 класах. Згідно з ними в 5-7 класах освіта хлопців і дівчат у процесі трудового навчання була різною за рахунок вивчення домоводства [5, с. 3-45].

Чергові різкі зміни в змісті шкільної освіти відбулися з приходом до влади Л. Брежнєва. Вони були такими: повернення до 10-річної школи, скасування виробничого навчання та знищення його матеріально-технічної бази, погіршення підготовки учнів до життя тощо. Тобто недалекоглядна й непослідовна освітня політика призвела, на жаль, до певних втрат в освіті і значного погіршення профорієнтаційної підготовки.

Причиною того, що затверджені наказом Міністра освіти УРСР навчальні плани на 1964-1965 навчальний рік не було впроваджено, стала заміна вищих керівних партійних лідерів у СРСР. Нові партійні функціонери зміст шкільної освіти уявляли по-своєму. Унаслідок цього школа повернулася до 10-річного навчання, поступово відмовилася від виробничого навчання та втратила його матеріально-технічну базу, що призвело до погіршення підготовки учнів до життя, звуження їхньої картини світу.

Першим документом, який почав руйнувати вибудовану в попередні роки шкільну систему, стала постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 10 серпня 1964 року «Про зміну терміну навчання в середній загальноосвітній трудовій політехнічній школі з виробничим навчанням» [8, с.218]. Незважаючи на те, що її прийняли тільки 10 серпня 1964 року, зміни змісту освіти вимагалося запроваджувати уже з 1 вересня цього ж року. Тому робилися ці зміни наспіх, без усебічного вивчення й обміркування того, як завдати освіти школярів найменшої шкоди.

17 серпня 1964 року прийнято постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про перехід середніх шкіл з 3-річного на 2-річне навчання», де зазначалося, що зміни строку навчання в середній школі є частиною загальної проблеми вдосконалення школи. Перехід з 11-річного на 10-річне навчання передбачалося здійснити насамперед за рахунок годин виробничого навчання.

Спочатку було вирішено, що середня школа має і далі розвиватись як трудова політехнічна школа з виробничим навчанням і за два роки надати учням виробничу кваліфікацію, тільки виробниче навчання має «будуватись більш раціонально, розумно». З огляду на це скорочувалась кількість годин на профпідготовку, але збільшувались години, які відводилися на виробничу практику. На виробниче навчання виділялося 350 годин (по 5 годин щотижня в 9 і 10 класі) і 360 годин на виробничу практику (7 тижнів після 9 класу й 3 тижні після 10 класу). Тематичні плани з основ виробництва для 9-10 класів передбачали підготовку учнів з металообробки, основ електротехнічного виробництва, основ радіотехнічного виробництва, обробки деревини, будівництва, основ швейного виробництва. Ці зміни у зв'язку з переходом на десятирічну середню освіту Міністерство освіти внесло до навчальних планів і програм для восьмирічних і середніх шкіл УРСР на 1964-1965 навчальний рік [11, с. 2].

Міністерство освіти УРСР у своєму наказі «Про порядок здійснення в 1965/66 навчальному році політехнічного трудового і виробничого навчання в IX – X класах середніх загальноосвітніх шкіл» роз'яснювало, що в 11 класі виробниче навчання треба проводити за програмами 1963 і 1964 років видання. При закінченні навчання учні мали складати екзамени на виробничий розряд. Учні 10 класу мали вчитися за навчальним планом на 1965-1966 навчальний рік, де на виробниче навчання виділялось 3 години на тиждень, та за програмами 1965 року видання. Можна було також користуватися програмами попередніх років видання з тих спеціальностей, вивчення яких було розпочато в 9 класі. У 9 класі на політехнічне трудове навчання відводили 3 години на тиждень, а заняття проводили за програмами з виробничого навчання 1965 року видання. При проведенні занять необхідно було основну увагу приділяти вивченню основ виробництва та забезпеченню політехнічної спрямованості навчання й тісного взаємозв'язку з вивченням основ наук. У 9 і 10 класах педагоги мали дбати про те, щоб співвідношення теоретичного і практичного навчання було 1 до 2. У наказі також повідомлялося, що у зв'язку з переходом на десятирічне навчання 1965 року видано

44 назви програм із виробничого навчання [12, с. 2-3].

Черговим документом, який практично знищував виробниче навчання в школах, стала постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 23 лютого 1966 року «Про часткові зміни трудової підготовки в середній загальноосвітній школі». У ній сказано про скасування в школах обов'язкової професійної освіти та роз'яснено, що учні можуть її отримувати тільки за наявності всіх необхідних для цього умов. У той самий час години на виробниче навчання в навчальних планах не виділяли, а пропонували для отримання учнями професійної освіти використовувати години трудового навчання та гурткової й позакласної роботи [8, с. 219].

Відхід від виробничого навчання значно погіршив підготовку школярів до життя і негативно позначився на профорієнтаційній та практичній підготовці учнів. Тому керівництво країни почало змінювати своє ставлення, але насамперед до трудового навчання. Це підтверджує постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 19 листопада 1966 року «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи», де зазначено, що рівень навчальної роботи загальноосвітньої школи не відповідає зростим вимогам життя, що міністерства освіти республік не вживають належних заходів з подолання невідповідності навчальних планів і програм сучасному рівню наукових знань, з усунення перевантаження учнів навчальними заняттями. У постанові підкреслено, що школа й надалі має розвиватись як загальноосвітня, трудова, політехнічна, а основні її завдання – давати учням міцні знання основ наук, готувати до життя, до свідомого вибору професії, озброювати учнів розумінням законів суспільного розвитку.

У навчальних планах наступного 1967-1968 навчального року також були зміни. Ними передбачалося вивчення 24 предметів (нагадаємо, що в попередньому навчальному році їх було 23), проходження навчально-виробничої практики в 5-7 і 9 класах та факультативні заняття в 7-10 класах. Згідно з цими навчальними планами освіта дівчат і хлопців у 5-7 класах у процесі трудового навчання була дещо різною. Хлопці отримували знання в майстернях з обробки деревини, а дівчата в цей час вивчали домоводство [4, с. 2-38].

Наступний період удосконалення змісту шкільної освіти тривав з 1966 до 1977 року. Міністерство освіти переводило школи на навчання за новими планами і програмами, які мали будуватися відповідно до вимог розвитку науки і техніки, культури суспільства, наступності у вивченні основ наук з 1 по 10 клас, більш раціонального розподілу навчального матеріалу за роками навчання, введення систематичного вивчення основ наук із четвертого року навчання тощо [9, с. 148-149]. Звернуто увагу, що на недостатньому рівні проводяться уроки трудового навчання, недостатньо застосовуються технічні засоби навчання та наочність. З огляду на зазначене вказано на необхідність створення в усіх загальноосвітніх школах класів-кабінетів початкового навчання, кімнат ручної праці тощо [13, с. 14-18].

Незважаючи на те, що перехід на загальну середню освіту планували здійснити 1970 року, такого не сталося. Тому 17 липня 1972 року вийшла постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР № 326 «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і про подальший розвиток загальноосвітньої школи», де наголошено на необхідності вжиття заходів щодо повного охоплення молоді середньою освітою [3]. Тобто повний перехід на середню освіту перенесено з 1970 на 1975 рік.

У наступні роки (1978-1984) зміст освіти загальноосвітніх шкіл знову дещо змінився і ґрунтувався на наданні всім учням середньої освіти та оволодінні ними трудовими навичками, необхідними для роботи в народному господарстві. Цей відносно нетривалий період характеризувався тим, що випускники середньої школи мали оволодіти знаннями з основ наук і трудовими навичками для роботи в народному господарстві та наблизитись до оволодіння професією.

Перший крок у цьому напрямку зроблено уже 1977 року. Ним стала постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальше вдосконалення навчання, виховання учнів

загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» (1977 р.). У ній радам міністрів союзних республік запропоновано організувати ефективне трудове навчання й професійну орієнтацію школярів з урахуванням можливостей залучення до цієї роботи найближчих підприємств, колгоспів і радгоспів, а також збільшити в 9-10 класах час на трудове навчання з двох до чотирьох годин на тиждень, розробити нові навчальні програми з праці для всіх класів і відповідні навчально-методичні посібники.

У зв'язку з розширенням професійної підготовки учнів певні зміни було внесено в навчальний план середніх загальноосвітніх шкіл УРСР на 1978-1979 навчальний рік, де для поглибленого вивчення учнями 9-10 класів профільних предметів виділено додаткові години за рахунок факультативів і трудового навчання. Навчальний план передбачав для учнів 1-4 класів з 26 по 30 травня проведення екскурсій на природу, виробництво, у колгоспи і радгоспи та працю на шкільних навчально-дослідних ділянках [6, с. 3-29].

Постійне коригування чинних навчальних планів і програм відбувалося до 1980 року, а створення і визначення нового рівня шкільної освіти – до 1982. Уведені в школи типові навчальні плани і програми були спрямовані на забезпечення єдності політехнічних знань і практичної участі школярів у продуктивній праці. Найважливішими їх напрямками було вдосконалення трудової, політехнічної та математичної підготовки школярів як основи оволодіння технічними та сільськогосподарськими спеціальностями. Реалізовували зазначені напрямки через більш чітке виділення політехнічних знань у змісті кожного навчального предмета, відповідність отримуваних учнями знань сучасному рівню розвитку науки і техніки, забезпечення загальнотехнічної підготовки учнів на уроках праці та її зв'язок з основами наук (до програм включено розділ «Міжпредметні зв'язки»), створення системи практичної трудової діяльності, посилення уваги в навчальному процесі до екології. Така середня освіта значною мірою відповідала соціальному замовленню суспільства.

Разом із тим навчальні програми не забезпечували необхідного поєднання між нормативними і факультативними курсами в старших класах, не було в них повністю вирішено питання міжпредметних зв'язків, поєднання трудової підготовки із загальноосвітньою та продуктивною працею школярів тощо. Зазначені недоліки чинних програм, а також швидкий розвиток науково-технічного і соціального прогресу вимагали зміни змісту підготовки школярів до життя. Як результат, квітневим Пленумом ЦК КПРС і першою сесією Верховної Ради СРСР одинадцятого скликання 1984 року приймаються «Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи» [9, с. 151-152]. Реформа зокрема передбачала перехід до 11-річної середньої школи, навчання дітей із шести років, створення умов для профорієнтаційної роботи та поглибленого вивчення учнями окремих предметів за вибором, введення обов'язкової професійної підготовки молоді тощо

Отже, за 1958-1984 роки школи України спочатку перейшли від обов'язкової семирічної освіти до восьмирічної (у 1961-1962 навчальному році), а потім і до середньої (починаючи з 1972 року) освіти. У них запроваджувалося трудове політехнічне та виробниче навчання. Зазначені зміни вимагали оновлення змісту освіти через введення нових навчальних планів і програм. Усе це позитивно впливало на профорієнтаційну роботу. Вона поступово змінювалася як за обсягом, так і за якісними показниками.

Перспективними будуть дослідження, які розкриватимуть можливості використання елементів трудової та профорієнтаційної системи підготовки в сучасних школах, запровадження розроблених методів і методик у навчальний процес тощо.

Література:

1. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР. Прийнято Верховною Радою СРСР 24 грудня 1958 р. – К. : Держвидав УРСР, 1958. – С. 6.
2. Закон Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1959. – № 8. – С. 6.

3. Кузьменко В. В. Формування наукової картини світу учнів: від витоків до сьогодення: монографія / В. В. Кузьменко. Друге видання перероблене і доповнене. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. – 720 с.
4. Навчальні плани восьмирічних і середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл, шкіл-інтернатів та шкіл з викладанням ряду предметів іноземною мовою (з українською мовою навчання) // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1967. – № 5-6. – С. 2-38.
5. Навчальні плани для восьмирічної загальноосвітньої трудової політехнічної школи, середньої загальноосвітньої трудової політехнічної школи з виробничим навчанням, школи-інтернату, школи з викладанням ряду предметів іноземною мовою на 1964/65 навчальний рік (українська мова викладання) // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1964. – № 7-8. – С. 3-45
6. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1978/79 навчальний рік // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1978. – № 12. – С. 3-29
7. Навчальний план дослідної середньої школи з 11-річним курсом навчання // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1958. – № 5. – С. 22.
8. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917–1973 гг. Составители: А. А. Абакумов, Н. П. Кузин, Ф. И. Пузырев, Л. Ф. Литвинов. – М. : Педагогика, 1974. – С. 219.
9. Очерки истории и педагогической мысли народов СССР (1961-1986 гг.) / под. ред. Ф. Г. Паначина, М. Н. Колмаковой, З. И. Равкина. – М. : Педагогика, 1987. – С. 15.
10. Про збільшення в V-VII класах годин на практичні заняття // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1959. – № 20. – С. 18-19
11. Про навчальні плани і програми для восьмирічних і середніх шкіл УРСР на 1964/65 навчальний рік // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1964. – № 15-16. – С. 2.
12. Про порядок здійснення в 1965/66 навчальному році політехнічного трудового і виробничого навчання в IX – X класах середніх загальноосвітніх шкіл // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1965. – № 20. – С. 2-3.
13. Про стан і заходи щодо поліпшення роботи початкових класів шкіл республіки // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1978. – № 4. – С. 14-18.
14. Роз'яснення управління шкіл Міністерства освіти УРСР до навчальних планів і програм // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1959. – № 21. – С. 3.

Кузьменко В. В.

ТРУДОВАЯ И ПРОФОРИЕНТАЦИОННАЯ ПОДГОТОВКА ШКОЛЬНИКОВ В УКРАИНЕ В 50-Х – 80-Х ГОДАХ XX СТОЛЕТИЯ

На основе изучения и анализа законодательной базы рассмотрено изменение подходов к трудовому и производственному обучению и к формированию в учащихся знаний и представлений о профессиях как результате теоретической и практической деятельности школьников. Отмечено, что для 50-х – начала 80-х годов были характерными поиски перестройки учебных планов и программ общеобразовательной школы на основе восьми- и десятилетнего обучения в школе. В этот период уделялось внимание трудовому и производственному обучению детей. Показано сложный путь становления одиннадцатилетнего обучения школьников. Этот период характерный тем, что выпускники средней школы должны были овладеть знаниями из основ наук и трудовыми навыками для работы в народном хозяйстве и приблизиться к овладению избранной профессией.

Ключевые слова: трудовое и производственное обучение, профориентация, учебный процесс, материально-техническая база, учебные планы и программы.

Kuzmenko V. V.

LABOR AND CAREER GUIDANCE OF SCHOOLCHILDREN IN UKRAINE IN 50-80TH OF XX CENTURY

It was considered changing of approaches to learning and production training, forming knowledge and beliefs about the profession as a product of the theoretical and practical activities which were based

on the study and analysis of the legislative scope. For the 50's and early 60's there were typical searches for the restructuring of curricula of the comprehensive school which were based on the eight and ten years of school study. During this period the considerable attention was paid to labor and productive teaching children. Activities carried out to fortification the material base of school and pupils of the senior classes for the production of teaching and practical training according to the selected occupations. It was introduced socially useful work of students in agricultural production. It was shown the formation of eleven years of schooling. Accented on preparing students to obtain only such professions necessary for national economy based on the capabilities of the school material-technical base. It was limited the choice of students professions. In 1977 began to organize labor training and professional orientation of schoolchildren, taking into account possibilities of attracting to the work of the nearest enterprises, collective farms and State farms, and also increased in 9-10 classes time for work training from 2 to 4 hours per week. Curricula adjustment took place before 1980, creation and finding of a new level of school education until 1982. Introduction of the school's typical curricula was aimed at ensuring the unity of polytechnic knowledge and the practical participation of students in productive work. This period was characterized by the fact that graduates of high school had to acquire knowledge of the science basics and work skills to work in the national economy and get closer to the chosen profession.

Key words: labor and production training, career guidance, educational process, material and technical base, curriculum.

УДК 378.046-21.68:331.101-051

Кузьменко Ю. В.*

ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКИЙ СКЛАД ПЕДАГОГІЧНИХ ІНСТИТУТІВ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

У статті проаналізовано архівні джерела щодо забезпечення професорсько-викладацьким персоналом педагогічних інститутів України в 50-90-х роках ХХ століття. Акцентовано увагу на тому, що важливим ресурсом будь-якого навчального закладу є його кадрове забезпечення, оскільки це є одним із чинників нарощення освітнього рівня його випускників. Наведено статистичну інформацію з чисельності науково-педагогічного персоналу та якісного складу кадрів педагогічних вишів на території радянської України. Розглянуто вимоги щодо складання звітів у контексті кадрового забезпечення кафедр та інститутів радянського періоду. Окреслено специфіку можливостей навчання в аспірантурі та докторантурі у період, який досліджувався.

Ключові слова: звіти педагогічних інститутів, професорсько-викладацький склад, кадрове забезпечення, чисельність науково-педагогічного персоналу.

На сьогодні свого нового звучання й важливості набувають історико-педагогічні дослідження, оскільки пошук шляхів реформування вітчизняної системи освіти не можливий без урахування помилок і екстраполяції позитивного конструктивного досвіду минулого в практику роботи сучасних навчальних закладів. Сучасні реформації у вищій школі пов'язані також з управлінням персоналом ВНЗ, тому в дослідженні нами було зроблено історичний екскурс щодо якісної характеристики кадрового складу педагогічних вишів на території радянської України.

Безперечно, один із важливих ресурсів будь-якого навчального закладу є його кадрове забезпечення. Як влучно зауважують Б. Громовик і С. Терещук, «Якість освітнього процесу у вищих навчальних закладах забезпечується кваліфікованим професорсько-викладацьким персоналом, сучасною матеріальною базою, належним методичним забезпеченням і змістовною навчальною літературою» [3, с. 16].

Питання становлення та розвитку системи вітчизняної освіти в історико-педагогічному ракурсі було розкрито в дослідженнях Л. Березівської, О. Валецького, А. Вихруща, О. Дубасенюк, О. Глузмана, І. Жорової, А. Зубка, М. Євтуха, Т. Завгородньої,

*© Кузьменко Ю. В.